

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

Заїнчківська Ірина Петрівна

УДК 81: 140.8+316.4 (І. Огієнко)

ЕТНОРЕЛІГІЙНІ ВИМІРИ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ І. ОГІЄНКА

09.00.05 – історія філософії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Мозгова Наталія Григорівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор,
Сторожук Світлана Володимирівна,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
завідувач кафедри культурології;

кандидат філософських наук, доцент,
Поперечна Галина Антонівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри філософії та суспільних наук.

Захист відбудеться 14 квітня 2020 року о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 12 березня 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б. К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Докорінні соціокультурні трансформації, що спостерігаються в сучасному світі зумовлюють зростання наукового інтересу до проблем формування групової ідентичності. Певною мірою це зумовлено глокалізацією, котра призвела до зростання ролі культурної ідентичності в процесі формування групової єдності, що, у своєму підсумку, зумовило розмивання здавалось би чітко визначених історично і політично кордонів національних держав. Попри те, що сьогодні наслідки вказаних змін ми ще не можемо належно оцінити, окреслення загальних перспектив розвитку національних спільнот та вивчення найбільш загальних тенденцій соціального розвитку світу є всі підстави вважати актуальним та своєчасним науковим дослідженням.

Зміни, які відбуваються в сучасному світі, цілком закономірно зумовлюють зростання наукового інтересу до цілого ряду проблем культурної антропології, соціології, етнології, в яких частково вивчається той символічний капітал, який визначає унікальність кожної культури, zarazom вирізняючи її з поміж багатьох інших. Слід зазначити, що зацікавлення до цих проблем чітко проглядалося останні два століття, поміж тим у сучасній соціогуманітарній науці вони набули засадничого значення та чітко вираженої орієнтації на політичну практику. В умовах сучасного життя мову, релігію, культуру тощо – вже не розглядають як деякі зовнішні чинники розмежування народів, а тлумачать як цінності, які лежать в основі колективної ідентичності та зумовлюють розмежування між «Своїми» та «Чужими» або просто «Іншими». Хай там як, але сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву той факт, що культурний капітал спільноти має великий внутрішній потенціал, що й зумовлює осмислення з нових позицій теоретичних напрацювань тих учених, які прямо чи опосередковано торкалися цих проблем.

Підкреслюючи необхідність осмислення наукової спадщини тих українських та зарубіжних вчених, які досліджували актуальні для сьогодення проблеми, ми цілком свідомі того, що така діяльність помітно сповільнює згадані нами соціокультурні трансформації, тим самим забезпечуючи певну визначеність і для окремої людини, і для певної спільноти. Вказана стабілізація суспільного буття відбувається завдяки відродженню колективної пам'яті, що її сьогодні розглядають як один із засадничих чинників групової консолідації, зміст якого визначається панівними в суспільній свідомості переконаннями, упередженнями чи цінностями. Цікаво, що такі ж самі особливості має й історія національної філософії, яка часто позиціонується як один з найважливіших способів репрезентації духовного та інтелектуального досвіду певної спільноти, зміст якого залежить від панівної в певний історичний період теорії історико-філософського процесу. Вона задає систему координат та критерії оцінки інтелектуального доробку того чи іншого мислителя, водночас визначаючи його місце в історико-філософському процесі.

Непересічне значення історії національної філософії у процесі збереження групової й передусім національної ідентичності, яка у практичній площині нерозривно пов'язана з розвитком національної держави як основного гаранта захисту прав людини, є однією з головних причин зростання наукового інтересу до проблем теорії історії національної філософії. Їх вирішення, а подекуди навіть уточнення чинних схем історико-філософського розвитку, дає можливість включити у контекст української національної філософії напрацювання тих українських інтелектуалів, чия спадщина, через ідеологічні, а подекуди методологічні штампи залишилася поза контекстом історії української філософії. Чільне місце у даному контексті посідає науковий доробок І. Огієнка, філософська складова якого наразі не отримала належного теоретичного осмислення.

Брак наукового інтересу до філософської складової інтелектуальної спадщини І. Огієнка певним чином зумовлений тим, що найбільш відомі в сучасній науці проекти розвитку історії української філософії, що, як відомо, були запропоновані такими авторитетними українськими вченими, як Г. Волинка, В. Горський, В. Лісовий, Н. Мозгова, І. Огородник, С. Руденко, М. Русин та ін., не згадують про інтелектуальний доробок І. Огієнка. Поміж тим, праці цих українських вчених нерідко визначали напрям наукових зацікавлень, а як наслідок, і пошуків кількох поколінь істориків української філософії. Утім не варто стверджувати, що опубліковані ще на зорі формування історії української національної філософії праці повністю визначили долю філософської складової наукового спадку І. Огієнка. Як відомо, її окремі аспекти стали концептуальною основою філософських пошуків В. Атаманчука, Л. Безобразової, Т. Беценко, О. Богомолець, А. Колодного, Н. Кривди, С. Сторожук, З. Тіменика та цілого ряду інших українських учених, які вивчали етнорелігійну складову наукового спадку І. Огієнка. Втім, всебічне вивчення внутрішньої логіки та загального спрямування досить різнорідних за змістом праць українського вченого поки що не було запропоноване, що, своєю чергою, вказує на актуальність та своєчасність такої роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертація виконана на кафедрі філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова у межах комплексної науково-дослідницької роботи кафедри філософії «Актуальні питання історії і теорії філософії та її викладання студентам педагогічних навчальних закладів», науковий напрям «Дослідження проблем педагогічних наук», що входять до тематичного плану науково-дослідницьких робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, який затверджений Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 29 січня 2009 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 18 лютого 2010 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає у розкритті етнорелігійної складової творчого доробку І. Огієнка та виявленні загальної світоглядно-філософської лінії його різнорідних наукових інтересів.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- висвітлити основні напрямки дослідження творчого доробку І Огієнка;
- розкрити теоретико-методологічні підвалини залучення творчого доробку І. Огієнка в контекст історії української філософії;
- охарактеризувати контексти формування соціально-філософських поглядів І. Огієнка та розкрити розвиток означених ним ідей в модерному інтелектуальному дискурсі;
- визначити роль мови у процесі формування культурної окремішності українців;
- розкрити бачення І. Огієнком ролі мови у формуванні гомогенного культурного простору у домодерний період;
- експлікувати означені І. Огієнком суперечності формування української літературної мови;
- означити роль релігії у процесі формування етнокультурної єдності в конкретно-історичному вимірі українського буття;
- проаналізувати конкурентоздатність позиції І. Огієнка з приводу етнотворчого потенціалу релігії та церкви;
- висвітлити ядро української культурної самобутності крізь призму творчого спадку І. Огієнка.

Об'єкт дослідження – наукова спадщина І. Огієнка в контексті історії української філософії.

Предметом дослідження є етнорелігійна складова творчої спадщини І. Огієнка.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Історико-філософський процес завжди визначається певною теорією, філософська інтерпретація якої задає вектор історико-філософського дослідження та закладає підвалини для визначення місця наукового доробку того чи іншого інтелектуала в історії національної філософії. Такий підхід зазвичай супроводжується відтворенням єдиної лінії розвитку певного історичного процесу чи явища та визначенням закономірностей її розвитку, а тому може мати сенс в процесі здійснення історико-філософської реконструкції, навіть попри те, що залишає поза увагою фахівців інтелектуальну спадщину тих мислителів, чиї ідеї не вкладаються у загальну схему історичного розвитку людства в цілому або певної спільноти. Звісно, подекуди здобутки таких науковців досліджуються лише в частині їхньої відповідності найбільш загальним тенденціям розвитку філософської думки, внаслідок чого розпорошується самобутній характер їхньої позиції. З огляду на це, творчий спадок І. Огієнка досліджувався на засадах принципів цілісності, об'єктивності, історико-філософської неупередженості та з урахуванням розробленого В. Горським культурологічного підходу.

Грунтовне філософське дослідження потребує окреслення соціокультурних та політичних умов, які сприяли формуванню певних філософських ідей, а тому важливу роль у нашій науковій розвідці відіграв метод культурологічного аналізу. Не менш плідним виявився й метод категоріально-

понятійного аналізу, який дав можливість уточнити та прояснити використаний у працях І. Огієнка понятійний апарат, зарозом відкриваючи простір для осмислення унікальності творчого доробку українського вченого.

Історико-філософське дослідження завжди супроводжується інтерпретацією текстів, а відтак не могло бути реалізованим без використання базових принципів філософської герменевтики, передусім методу змістовно-історичної інтерпретації та принципів невичерпності автентичного тексту й іманентної критики. Втім, так само значимим у даному контексті є метод текстологічного аналізу, який дав можливість виявити авторський зміст наукових напрацювань І. Огієнка та розкрити їхню загальну орієнтацію.

Предмет дисертаційного дослідження нерозривно пов'язаний з релігійною проблематикою, що стало причиною широкого використання принципів об'єктивності та позаконфесійності, які дали можливість всебічно та неупереджено розрити філософський потенціал творчої спадщини І. Огієнка.

Поряд з вказаним, важливу роль відіграли такі загальнонаукові методи, як порівняння, аналіз та синтез, індукція та дедукція, абстрагування та конкретизація тощо.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у розкритті етнорелігійної складової творчого доробку І. Огієнка та обґрунтуванні положення про те, що загальна лінія наукових пошуків вченого оберталася навколо проблеми формування та/або збереження української етнокультурної самобутності.

Наукова новизна дослідження конкретизується у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

➤ висвітлено основні напрями дослідження творчого доробку І. Огієнка в сучасній соціогуманітарній науці та показано, що праці українського вченого ґрунтовно та всебічно вивчають педагоги, мовознавці, історики, літературознавці, які послуговуються описовим методом, подекуди доповнюючи його правилами збору та опублікування епістолярної спадщини. Така діяльність має вагоме значення для вивчення та популяризації багатьох аспектів наукової спадщини І. Огієнка, проте не може розкрити загальні інтенції його наукових пошуків;

➤ розкрито найбільш впливові сьогодні теорії історії філософії та історії національної філософії та показано, що сучасне зростання наукового інтересу до цієї проблеми зумовлене необхідністю переосмислення та уточнення чинних теорій історії національної філософії. Такі дослідження зазвичай супроводжуються доповненням існуючих проектів українського історико-філософського процесу, здобутками таких інтелектуалів як І. Огієнка, з огляду на те, що їхня спадщина може мати вагоме значення для відродження колективної пам'яті українців та сприяти розширенню знань про історичний поступ української інтелектуальної думки;

➤ відтворено погляди І. Огієнка на розвиток гомогенного культурного простору у домодерний період та показано, що відсутність культурної та

комунікативної єдності у східнослов'янських племен не дає підстав спростовувати твердження І. Огієнка про наявність у них почуття групової єдності в певних політичних кордонах, завдяки тим особливостям культури, що формувалися й транслиювалися привілейованими верствами населення під час публічних ритуалів та церемоній, які здійснювалися відносно зрозумілою всьому населенню мовою. Комунікативна ефективність східнослов'янського населення, як показав І. Огієнко, забезпечувалася не тільки спорідненістю мови, а й сукупністю допоміжних засобів (ритуалів, звичаїв, обрядів тощо), які сприяли ефективній комунікації;

➤ всебічно та критично проаналізовано погляди І. Огієнка щодо етнотворчого потенціалу релігії та виявлено, що дослідження культурної та ментальної окремішності українців у працях І. Огієнка поєднувалося з ґрунтовним висвітленням тих чинників, які визначили національну своєрідність Української Церкви. Такий підхід дав можливість вченому подолати цілий ряд суперечностей у розумінні процесів українського етнотворення, що, однак, не зумовило помітного зростання наукового інтересу до висновків І. Огієнка. Певною мірою це було зумовлено відсутністю уваги вченого до розробки понятійно-категоріального апарату, що досить чітко проявилось у дослідженнях, присвячених розкриттю національних особливостей Української Церкви, які, у більшості випадків, охоплювали релігійно забарвлений комплекс способів і прийомів реалізації буття людини і всього суспільства, котрий доречно було би позначати терміном «релігійна культура».

Уточнено:

➤ контекст формування соціально-філософських поглядів І. Огієнка та показано ідейний зв'язок його творчої спадщини з соціогуманітарною наукою ХІХ ст. Він досить чітко проглядається в непересічному інтересі вченого до мовознавчої проблематики, окремі аспекти якої мали яскраво виражений практичний запит, який можна було задовольнити тільки після уточнення поняттєвого апарату, й передусім таких широковживаних у цей час термінів, як «народ» та «нація», оскільки вони в різних інтелектуальних традиціях набували відмінного смислового навантаження, породжуючи різні стратегії громадянської консолідації. Особливо ж гостро у ХІХ – на початку ХХ ст. потреба в уточненні вищезгаданих понять проявилася в українській суспільно-політичній думці, яка в цей час задавала ще й стандарти для визначення буттєвого статусу України та окреслювала перспективи подальшого розвитку українства;

➤ позицію І. Огієнка щодо ролі релігії у процесі формування етнокультурної єдності українців та виявлено, що вчений, представляючи вагому роль релігії та церкви у націєтворенні, вступив у пряме протиріччя з панівними в інтелектуальному дискурсі переважно середини ХХ ст. теоретичними підходами, представники яких аргументовано показували, що релігія була вагомим чинником внутрішньої консолідації домодерних спільнот, проте не мала помітного впливу на формування модерних націй. Ця суперечність стала результатом невпорядкованості понятійно-категоріального апарату у творах вченого, через довільне використання таких понять, як «етнокультурна єдність»

(або «етнос») та «нація». Їх І. Огієнко неодноразово підміняв ідеологічно нейтральними термінами «український народ», «українці», «Україна» тощо, що істотно ускладнювало розуміння консолідуючого потенціалу релігії й церкви та його власного бачення процесу українського етнотворення.

Набули подальшого розвитку:

➤ дослідження ролі мови у процесі формування модерної ідентичності в конкретно-історичному вимірі українського буття та крізь призму творчого доробку І. Огієнка. На тлі останніх було виявлено, що українці, у прагненні долучитися до стандартів цивілізації, входили у комунікативних осяг «престижних» культур, що сприяло поширенню у суспільній свідомості віри у «смерть України», під впливом якої розпочалася активна етнографічна діяльність, яка, всупереч панівним суспільним переконанням, заклала підвалини для розвитку мовних форм, що лягли в основу української літературної мови як одного з головних засобів увіковічення культурного досвіду народу та представлення його світовій спільноті як самобутньої складової духовного досвіду людства;

➤ означені І. Огієнком суперечності формування української літературної мови. На їхній концептуальній основі аргументовано показано, що, згідно з переконаннями українського вченого, жива українська літературна мова сформувалася ще XVI ст., проте політичні та релігійні обставини цього часу не дали можливості їй вільно конкурувати з церковнослов'янською, яку, у процесі тривалого опору наступу католицизму, почали розглядати як один з важливих елементів православної ідентичності з чітко вираженим московським забарвленням. Відродження занепалої української мови та формування модерного україномовного комунікативного простору розпочалося у XIX ст. під впливом котляревщини у найширшому значенні цього слова;

➤ всебічне та ґрунтовне вивчення ролі церкви у процесі формування культурної окремішності українців, яке показало, що І. Огієнко усвідомлював амбівалентну роль православ'я у житті українського народу, а тому доводив, що осердям культурної самобутності українців є дохристиянські вірування, які поступово проникли в православну культуру та призвели до постання двоєвір'я як духовної підоснови ментальної самобутності українців, яка не була повністю знищена, з одного боку, завдяки глибокому проникненню в мову народу, а з іншого – внаслідок впливу на тілесні практики народу, виражені в його обрядовості, звичаях, нормах моральної поведінки тощо.

Теоретичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше обґрунтовано доцільність залучення творчого доробку І. Огієнка у загальний контекст історії української філософії та показано, що праці дослідника сприяють розширенню духовної спадщини та інтелектуального досвіду українців, а також можуть стати плідним теоретичним ґрунтом для подальшого вивчення ролі етнорелігійних чинників у процесі формування групової ідентичності.

Практичне значення отриманих результатів. Висновки та узагальнення, зроблені у дисертаційній роботі, сприятимуть відродженню колективної пам'яті

та здоланню комплексу меншовартості українців, лігши в основу культурної політики, яка забезпечить розкриття багатства української культури та консолідацію українського суспільства. З огляду на це, матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані в процесі викладання історії філософії, українознавства, історії української культури, етнографії, соціальної філософії. Крім того, всебічне дослідження етнорелігійного виміру творчого доробку І. Огієнка може допомогти проясненню процесів, що відбуваються в сучасному українському суспільстві та державі, тим самим закладаючи підвалини, з одного боку, свідомого сприйняття тих цивілізаційних трансформацій, які можуть загрожувати існуванню етнокультурної самобутності українців, а з іншого – розуміння між закономірними соціокультурними змінами та політичними маніпуляціями з боку регіональних еліт чи сусідніх держав.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в процесі написання якої авторка отримала ряд положень та висновків, що мають наукову новизну. Використані у роботі твердження, ідеї, гіпотези та положення інших авторів мають відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження. Положення та висновки дисертації оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, симпозіумах та семінарах різного рівня. Серед них: засідання та науково-методичні семінари кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; V Львівський соціологічний форум (Львів, 2011); Міжнародна конференція «Людські цінності у міжкультурному просторі» (Краків, 2012); Звітно-наукова конференція викладачів, аспірантів і докторантів НПУ імені М. П. Драгоманова за підсумками наукових досліджень 2012 року «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2013); Релігія і освіта в світських суспільствах: досвід, проблеми, перспективи (Мінськ, 2014); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної нестабільності» (Одеса, 2019); Міжнародна науково-практична конференція «Українська дипломатія в добу національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.): історія, проблеми, протиріччя», присвячена 100-річчю проголошення Акту Злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки (Київ, 2019); Міжнародна науково-практична конференція «Феномен Тараса Шевченка: лінгвістичний, історичний і соціофілософський аспекти» (до 205-річчя від дня народження) (Київ, 2019); Треті академічні читання пам'яті професора Г. І. Волинки: «Філософія, наука і освіта» (Київ, 2019).

Публікації. Результати дослідження висвітлені у 17 наукових працях, з них 1 стаття у фаховому зарубіжному журналі (Болгарія), 6 статей у фахових наукових виданнях України з філософських наук (з них 5 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз), 2 – у інших наукових виданнях України, 2 – у розділах колективних монографій, одна з яких зарубіжна (у співавторстві), та 6 – у збірниках наукових праць і матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертаційного дослідження відповідає його загальній меті та відображає логіку вирішення завдань. З огляду на це, дисертація

складається зі вступу, трьох розділів, які включають у себе дев'ять підрозділів, та висновків. Загальний обсяг дисертації – 236 сторінки, з них – 187 основного тексту. Список використаних джерел до першого розділу включає 175 джерел, з них 9 – іноземною мовою; до другого – 104, з них – 15 іноземною мовою, до третього – 111, з них – 17 іноземною мовою. Загальний список використаних джерел налічує 317 джерел, 35 з яких іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дисертації. Висвітлено основні методи дисертаційного дослідження, розкрито положення наукової новизни та сформульовано тези, що винесені на захист. Крім того, обґрунтовано теоретичне і практичне значення дисертації, наведено дані про апробацію роботи та показано її структуру та обсяг.

У **першому розділі** – «**Джерельна база і теоретико-методологічні засади дослідження інтелектуальної спадщини І. Огієнка**» – розглянуто основні напрямки дослідження творчого доробку І. Огієнка та визначено можливість залучення його спадщини в історико-філософський контекст.

У **першому підрозділі** – «**Творчий доробок І. Огієнка як об'єкт наукового дослідження**» – розкрито причини зростання наукового інтересу до творчого спадку І. Огієнка, показано тенденції та особливості його сучасного вивчення.

Зростання цікавості до інтелектуальної спадщини І. Огієнка проявилось одразу після здобуття Україною незалежності у кінці ХХ ст. й було зумовлене цілком актуальною в той час потребою в переосмисленні всієї парадигми української освіти. Розроблена І. Огієнком, в часи перебування на посаді міністра народної освіти УНР, стратегія розвитку української школи привертала увагу багатьох сучасних українських педагогів (В. Ворожбіт, Н. Гудими, Л. Ляхоцької, А. Марушкевич, Т. Москвіної, Р. Михайлишин, Е. Федорчук, І. Шоробури), які, в умовах перманентних реформ української освіти, намагалися віднайти найбільш плідне для розвитку та реформування змісту сучасної освіти теоретичне підґрунтя. На противагу педагогам, які всебічно вивчали сутність та значення запропонованої І. Огієнком національно орієнтованої системи освіти, історики (В. Ляхоцький, І. Тюрменко) зосередилися на вивченні громадської діяльності І. Огієнка, заразом акцентуючи увагу на його внеску у розвиток української освіти на початку ХХ ст., тоді як літературознавці (Є. Сохацька, М. Тимошик) доклали чимало зусиль для популяризації наукового доробку І. Огієнка, істотно доповнюючи його збором, систематизацією та публікацією епістолярної спадщини вченого.

У **другому підрозділі** – «**Інтелектуальний спадок І. Огієнка в площині історії української філософії**» – визначено концептуальні підвалини залучення інтелектуального спадку І. Огієнка в контекст історії української філософії.

Відсутність уваги філософів до інтелектуальної спадщини І. Огієнка стала закономірним підсумком тривалого домінування сформованих на тлі

просвітницького раціоналізму підходів до розгляду історико-філософського процесу. В їхній основі лежала незламна віра в єдину істину, яка відкривається в процесі історичного поступу людства на шляху від варварства до цивілізації. В межах такого підходу, національне набувало значення крізь призму загальнолюдського, тобто виражало духовний досвід усього людства. Така світоглядна настанова заклала підвалини для знецінення інтелектуального досвіду тих народів, які не мали суттєвого впливу на розвиток світоглядної та ціннісної системи людства. Не варто забувати й про тривале і безроздільне панування марксистської історико-філософської концепції, яка задавала систему координат для визначення оцінки наукового доробку того чи іншого мислителя з огляду на його світоглядно-ідеологічну та класову орієнтацію, що, звісно, робило інтелектуальний доробок І. Огієнка вкрай неперспективним. Поміж тим, сучасне використання культурологічного підходу у процесі розробки теорії історії української філософії, заклало теоретичні підвалини для залучення інтелектуального доробку І. Огієнка до контексту історії української філософської думки.

У третьому підрозділі – **«Контексти формування та осмислення соціально-філософських поглядів І. Огієнка»** – охарактеризовано ідейні передумови формування соціально-філософських поглядів І. Огієнка та розкрито розвиток означених ним ідей в інтелектуальному дискурсі ХХ ст.

Всебічне вивчення джерел культурної самобутності народів у ХІХ ст. було зумовлене не тільки й не стільки академічним інтересом, як злободенними політичними проблемами, передусім потребою в консолідації населення держави заради протистояння реальному чи уявному ворогу або ж з метою підвищення рівня конкурентоздатності держави чи культурою означеної спільноти на міжнародній арені. Згідно з панівними в цей час ідеями, консолідувати спільноту можна тільки шляхом підвищення рівня її компліментарності шляхом розвитку гомогенного комунікативного простору.

Започатковані у західноєвропейському інтелектуальному дискурсі ідеї знайшли плідний ґрунт для свого розвитку на теренах Російської імперії. Її політична еліта, взявши за основу засадничі наукові положення, приклала чимало зусиль для конструювання російської народності, в тому числі й шляхом деетнізації посполитих народів, у першу чергу українців. Останні, бажаючи зберегти від забуття хоча б окремі елементи давньої козацької культури, активізували історико-антикварну та етнографічну роботу. Вона сприяла виокремленню українського культурного простору, який, однак, не зумів самовизначитися повною мірою через ідеологічні суперечки, які супроводжувалися дискусіями, часто зумовленими невпорядкованістю понятійно-категоріального апарату тогочасної суспільно-політичної думки. Ця проблема привертала чимало уваги науковців у ХХ ст., однак не отримала якогось однозначного вирішення, в тому числі й у публікаціях І. Огієнка, який, не бажаючи вступати в ідеологічні диспути, у своїх працях послуговувався такими нейтральними за змістом поняттями, як «народ», «українці», «Україна» тощо.

У другому розділі – «Етнокультурна єдність українців у світлі інтелектуальної спадщини І. Огієнка» – проаналізовано погляди вченого на роль мови у процесі формування етнокультурної єдності українців на різних етапах історичного розвитку.

У першому підрозділі – «Мова як елемент культурної окремішності українців у ХІХ – на початку ХХ ст.» – розкрито суперечності у визначенні етнотворчого потенціалу мови та розкрито позицію І. Огієнка з приводу цього питання.

Попри позірну різноплановість наукового доробку І. Огієнка, осердям його інтелектуальної діяльності незмінно залишалося українознавство, альфою й омегою якого, згідно з переконаннями вченого, була проблема буттєвого статусу української мови. Вже у ранніх працях, тобто тих, які побачили світ у часи його активного долучення до розбудови української державності, І. Огієнко досить однозначно вказував, що мова є головною ознакою окремішності народу. Незважаючи на резонність цих висновків, у конкретно-історичному вимірі українського буття вони не отримали належної підтримки ні серед українських, ні серед зарубіжних вчених, які зазвичай розглядали мову як зовнішню ознаку спільноти, що запрошує до єднання, проте не визначає його.

Всупереч панівним в інтелектуальному дискурсі першої половини ХХ ст. переконанням, І. Огієнко протягом усієї своєї наукової діяльності з різних позицій доводив етнотворчий потенціал мови, вважаючи останню важливим чинником етнотворення.

У другому підрозділі – «Формування гомогенного культурного простору у домодерний період в інтелектуальній спадщині І. Огієнка» – відтворено витоки української літературної мови згідно з логікою та переконаннями І. Огієнка.

Українська літературна мова, на думку І. Огієнка, зародилася ще в дохристиянські часи, проте її розвиток був тимчасово пригальмований запровадженням солунської говірки болгарської мови та кириличного правопису, які не завжди відповідали комунікативним запитам місцевого населення. Це, згідно з висновками українського вченого, призвело до розколу між професійною та народною культурою, який був частково подоланий у ХVІ ст. завдяки постанню української літературної мови, яка, однак, швидко занепадала через соціокультурні, релігійні та політичні причини.

У третьому підрозділі – «І. Огієнко: суперечності на перспективі формування української літературної мови» – висвітлено бачення І. Огієнком новітньої історії формування української літературної мови.

Зародження новітньої української мови, згідно з переконаннями І. Огієнка, знаменувала творчість І. Котляревського, який першим в українській літературі започаткував руйнацію засадничої для традиційної культури теорії «трьох стилів», тим самим заклавши підвалини для проектування нової ідентичності, шляхом диференціації читацької публіки. Незважаючи на безумовні здобутки І. Котляревського, формування модерної української ідентичності забезпечила котляревщина як літературна парадигма, що відмежувала українську літературу

від російської, надавши привілею україномовному читачеві, заразом окресливши лінію вододілу новітньої української літератури від її попереднього етапу, не пориваючи, однак з нею остаточно.

З огляду на те, що запровадження української мови до літературного вжитку у її регіональній специфіці відбулося дещо раніше, ніж формування загальноукраїнської літературної мови, її розвиток супроводжувався різкими дискусіями з приводу наукової та літературної вартості української мови.

У **третьому розділі – «Релігія як чинник етнокультурної консолідації українського народу в контексті творчої спадщини І. Огієнка»** – висвітлено позицію І. Огієнка з приводу етнотворчого та націєтворчого потенціалу релігії та церкви.

У **першому підрозділі – «Роль релігії в процесі формування етнокультурної єдності»** – проаналізовано етнотворчий потенціал релігії крізь призму найбільш популярних у ХХ ст. підходів до розв'язання згаданого питання.

На зорі наукової та громадської діяльності І. Огієнка його зацікавлення звичаєвою практикою, народним світоглядом і тим паче релігією проявлялося невиразно та розмивалося у мовознавчій тематиці. Більшість праць ученого на релігійну тематику побачили світ у часи, коли він вже перебував в еміграції, де докладав чимало зусиль для зменшення рівня деєтнізації українців не тільки засобами обрядової практики, а й шляхом подолання комплексу меншовартості української інтелігенції шляхом поступового розширення відомостей про витоки та багатство української культури, яка, згідно з переконаннями вченого, була нерозривно пов'язана з православним візантинізмом.

Позиціонуючи релігію та церкву як одні з найважливіших чинників суспільної консолідації, І. Огієнко тим самим демонстрував свою незгоду з провідним у тогочасному інтелектуальному дискурсі модерністським підходом, підстави та аргументи якого швидко втрачають свою значущість під впливом змін, що відбуваються не тільки в сучасній Україні, а й усьому світі.

У **другому підрозділі – «Релігійна культура як ознака етнокультурної відрубності українців у світлі інтелектуального доробку І. Огієнка»** – висвітлено вплив Української Церкви на розвиток етнокультурної самобутності українців.

Секулярний у своїй основі характер відродження української самосвідомості та задане світоглядною та культурною політикою імперської влади ставлення до конфесійної проблематики стало причиною того, що релігійність розглядали не просто як історично сформовану ознаку народного характеру, а як наперед задану та незмінну його характеристику. Певною мірою це було зумовлено невпорядкованістю понятійно-категоріального апарату тогочасної соціогумантарної науки, внаслідок чого поза увагою світських дослідників залишилося дослідження ролі Української Церкви у процесі формування етнографічної своєрідності та етнокультурної самобутності українців. Ця проблема детально була висвітлена церковними істориками, які хоч і не зверталися безпосередньо до висвітлення процесу етнотворення, зуміли

продемонструвати роль духовенства у процесі формування групової єдності. Їхні ідеї загалом і поділяв І. Огієнко. Втім, у своїх працях учений вів мову про широкий комплекс релігійно забарвлених способів буття людини й суспільства, який у сучасному інтелектуальному дискурсі позначається терміном «релігійна культура».

У третьому підрозділі – «Двоєвір'я як основа національної окремішності Української Церкви» – досліджено витоки української культурної самобутності крізь призму творчого спадку І. Огієнка.

Надаючи багато уваги згубній для розвитку української культури імперській політиці, І. Огієнко вочевидь усвідомлював амбівалентний вплив православ'я на розвиток самобутньої української культури, а відтак у пізній своїй діяльності присвятив чимало уваги вивченню двоєвір'я. Звернення до проблем релігійного синкретизму (двоєвір'я) не було інноваційним досягненням наукової діяльності І. Огієнка, а яскраво засвідчувало тісний ідейний зв'язок його наукової діяльності з науковою школою, що була започаткована у ХІХ ст. Ф. Буслаєвим. Саме він, одним з перших в російськомовній науці, аргументовано показав, що давньоруська міфологія – це не абстрактна академічна проблема, а один із засобів розв'язання проблеми народності, своєрідність котрої виявляється у мові та особливостях народних вірувань у їхньому безпосередньому взаємозв'язку із книжною літературою. Засадничі ідеї наукової спадщини Ф. Буслаєва І. Огієнко використав у процесі всебічного вивчення історичних витоків та духовної своєрідності українського народу.

Попри тісний ідейний зв'язок зрілої наукової діяльності І. Огієнка з інтелектуальною традицією ХІХ ст., її не варто недооцінювати з огляду на те, що в ній свідомо чи несвідомо були окреслені перспективи вкрай актуальних сьогодні студій колективної пам'яті, представники яких, з нових концептуальних позицій, показали інтелектуальний потенціал наукового доробку І. Огієнка.

ВИСНОВКИ

1. Зростання уваги до інтелектуального доробку І. Огієнка зумовлене зміною світоглядних та ціннісних пріоритетів українського суспільства в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Вона сприяла зростанню цікавості дослідників до культурного контексту формування ментальної своєрідності національних спільнот, тим самим актуалізуючи переосмислення теорії історії національної філософії. В останній майже безроздільне домінування гегелівської теорії розвитку філософського знання, зумовило негацію тієї частини української інтелектуальної спадщини, яка не мала чітко вираженого резонансу з панівними у західноєвропейській філософії ідеями та принципами, однак добре відображала особливості українського інтелектуального поступу.

2. Усвідомлення неспроможності панівних теорій історії української філософії розрити роль українців у загальноєвропейському інтелектуальному поступі надає всі підстави вважати головною причиною сучасного зростання наукового інтересу до проблем теорії історії національної філософії, яку сучасні

історики філософії все частіше вибудовують згідно з канонами культури, акцентуючи увагу переважно на дослідженні закономірностей історичного розвитку мислення певної чітко означеної спільноти.

3. Виокремлення українського культурного простору та зростанню свідомості української крайової окремішності, яке розпочалося під впливом свідомого конструювання російської народності ще у XIX ст., трансформувалася у паростки національної самосвідомості тільки на початку XX ст. завдяки новоствореній українській літературній мові. Її поява заклала підвалини для формування гомогенного комунікативного простору як культурної підоснови для подолання суспільних протиріч. Утім, засадниче значення літературної мови для ефективного розвитку державотворчого процесу повною мірою було представлено та обґрунтоване тільки у працях І. Огієнка, що дає підстави розглядати його наукову спадщину як завершальний етап, з одного боку, процесу самоусвідомлення культурної відрубності українців, а з іншого – розвитку, започаткованих просвітницькими світоглядними принципами та настановами, мовознавчих шукань «мисленників» XIX – початку XX ст.

4. Попри позірну різноплановість наукового доробку І. Огієнка, усі його наукові праці стосувалися українознавчої проблематики, осердям якої незмінно залишалося питання етно- та націєтворчого потенціалу мови. Будучи добре знайомим з теоретичними здобутками своїх попередників, учений все своє наукове життя обстоював переконання, що мова, і насамперед літературна мова – це одна з головних ознак існування окремого народу. Втім, це переконання І. Огієнка не отримало безроздільної підтримки в інтелектуальному дискурсі XX ст., що, у підсумку своєму, зумовило маргіналізацію тієї частини його інтелектуальної спадщини, яка була присвячена процесам формування групової єдності.

5. Розвиток української культури досліджувався І. Огієнком у нерозривній єдності зі становленням української літературної мови, яка, на думку вченого, почала зароджуватися ще у дохристиянський період, свідченням чому є письмові згадки про літературні джерела християнського змісту та традиції міжнародних договірних відносин, насамперед з Візантією. Втім, учений був цілком свідомий того, що у домодерний період на теренах Русі гомогенний культурний простір не був сформований, у тому числі й через запровадження солунської говірки болгарської мови, яка заклала підвалини розколу синкретичної в своїй основі дохристиянської культури.

6. Непересічна увага І. Огієнка до історії української літературної мови була зумовлена не тільки інтелектуальним впливом його попередників, а й відсутністю належної уваги національно свідомої української інтелігенції початку XX ст. до цього питання, що, згідно з висновками вченого, було зумовлено довготривалою імперською дискримінаційною політикою, яка призвела до комунікативного та світоглядного розколу всередині українського суспільства. Ліквідувати останній, на думку І. Огієнка, можна тільки у процесі постановня загальноукраїнської літературної мови, яка уможливить презентацію духовних надбань українців як самобутньої та неповторної частини культурного

досвіду людства і водночас забезпечить трансляцію тих ідей та принципів, які сприятимуть збереженню внутрішньої єдності спільноти.

7. Дослідження джерел українського етно- та націєтворення у працях І. Огієнка нерозривно пов'язане з усебічним вивчення історії розвитку церкви в Україні. Воно дало можливість ученому показати, що релігія та церква в певні історичні періоди були важливими чинниками культурного самовизначення усіх верств українського населення. Це, на думку І. Огієнка, дає підстави розглядати православ'я як важливий чинник формування етнокультурної відрубності українців, яка почала цілеспрямовано знищуватися після підпорядкування Української Церкви Московській.

8. Попри дискусійний характер низки висновків та зауваг І. Огієнка, загалом він обґрунтовував цілком суголосну до українських і зарубіжних прихильників парадигми примордіалізму думку про те, що етнокультурна самобутність групи постає на основі сформованих на ранніх стадіях історичного розвитку спільноти первинних (одвічних, примордіальних) зв'язків, серед яких засадне значення належить вірі у спільне походження (культурне або фізичне), мові, релігії, особливостям міжособистісних взаємин тощо. Всі вони, у своїй єдності, формують культурну спадщину та ментальний образ спільноти, відображені в бутті, діяльності та знаннях її представників.

9. Ядром української культурної самобутності, згідно з висновками І. Огієнка, є дохристиянські вірування, які, легко проникаючи у православну культуру через мову та стереотипну поведінку, зумовлювали розвиток так званого двоєвір'я (релігійного синкретизму). Його елементи часто добре представлені у т. зв. тілесних практиках (або стереотипній поведінці) і перебували в амбівалентному зв'язку з книжною (професійною) культурою, яка визначала напрям соціокультурних трансформацій населення певного регіону.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Розділи у колективних монографіях:

1. Zainchkivska, Iryna. The role of church in interaction religion and educational space in Ukraine. *Contemporary problems of social change: Polish and Ukraine experience*. Kyiv : SPA "Interservice" Ltd. 2015. P. 261-271.

2. Kisla Anna & Zainchkivska Iryna. "Display" of the Bologna Process in Ukraine. *Contemporary Educational Challenges*. Lublin : Maria Curie-Skłodowska University Press. 2015. P. 75–85. (Дисертанткою досліджена національна специфіка імплементації принципів Болонського процесу в Україні).

Стаття у періодичному науковому виданні іншої держави:

3. Заїнчківська І. П. Релігійна культура як чинник формування етнічної самобутності українців у світлі творчої спадщини І. Огієнка. *Идеи: философско стисание*. 2019. Кн. VIII. С. 47–56. (България, Пловдив).

**Статті у наукових фахових виданнях України,
які входять до міжнародних наукометричних баз даних:**

4. Заїнчківська І. П. Мова як чинник формування культурної єдності східних слов'ян крізь призму інтелектуальної спадщини І. Огієнка. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Серія: Філософія. 2018. Вип. 806. С. 115–124.

5. Заїнчківська І. П. Феномен двоєвір'я у творчій спадщині І. Огієнка. *Філософські обрії : наук.-теорет. журн.* 2018. Вип. 40. С. 60–77.

6. Заїнчківська І. П. Теоретичні передумови та особливості процесу лематизації модерної української ідентичності. *Філософські обрії : наук.-теорет. журн.* 2019. Вип. 41. С. 77–94.

7. Заїнчківська І. П. Вчення І. Огієнка про роль церкви у процесах етно- та націєтворення. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Філософія. 2019. Вип. 1. С. 26–34.

8. Заїнчківська І. П. Місце творчої спадщини І. Огієнка в українській філософській думці. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2019. № 24. С. 56–65.

Статті в інших наукових виданнях України:

9. Заїнчківська І. П. До питання визначення поняття «етнолінгвістичний простір України». *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 4. С. 45–50.

10. Заїнчківська І. П. Роль церкви у формуванні етнорелігійного простору України. *Нова парадигма*. 2012. Вип. 111. С. 208–214.

11. Заїнчківська І. П. Релігія та освіта в Україні: можливості взаємодії. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2013. Вип. 12. С. 83–90.

Тези доповідей і статті у збірниках матеріалів наукових конференцій:

12. Заинчковская И. П. Религиозная идентичность украинских студентов: корреляционный анализ. *Религия и образование в светских обществах: опыт, проблемы, перспективы: материалы международной научной конференции* (Беларусь, г. Минск, 27-28 мая 2014 г.). Минск : Нац. акад. наук Буларуси, Ин-т философии НАН Буларуси. 2014. С. 429–431.

13. Заїнчківська І. П. Феномен релігійної культури у творчій спадщині І. Огієнка. *Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 18–19 січня 2019). Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства». 2019. С. 29–34.

14. Заїнчківська І. П. Етнотворчий потенціал православ'я у творчій спадщині І. Огієнка. *Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної нестабільності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10–11 травня 2019). Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства». 2019. С. 51–55.

15. Заїнчківська І. П. Внутрішня дипломатія як один із чинників державотворення у творчій спадщині І. Огієнка. *Українська дипломатія в добу національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.): історія, проблеми, протиріччя, присвячена 100-річчю проголошення Акта Злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки*: зб. наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21–22 лютого 2019). К. : Міленіум. 2019. С. 129–130.

16. Заїнчківська І. П. Оцінка І. Огієнком ролі Т. Шевченка у творенні української літературної мови. *Феномен Тараса Шевченка: лінгвістичний, історичний і соціофілософський аспекти* (до 205-річчя від дня народження): зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 березня 2019). К. : Видавничий центр «Київський університет». 2019. С.25–27.

17. Заїнчківська І. П. Роль П. Куліша у творенні української літературної мови: оцінка І. Огієнка. *Треті академічні читання пам'яті професора Г. І. Волинки: «Філософія, наука і освіта»*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17-18 травня 2019) К. : ВАДЕКС. 2019. С. 47–49.

АНОТАЦІЇ

Заїнчківська І. П. Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук (доктора філософії) за спеціальністю 09.00.09 – «Історія філософії» (033 – Філософія). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2020.

У дисертаційній роботі вперше в історії української філософської думки розкрито особливості етнорелігійної складової інтелектуального доробку І. Огієнка, виявлено загальну лінію наукових пошуків вченого та показано, що вони незмінно оберталися навколо проблем формування української етнокультурної самобутності. Чільне місце в дисертації відведено висвітленню поглядів І. Огієнка на розвиток культурної окремішності українців та її зв'язку історією становлення української літературної мови. Остання, згідно з висновками вченого, почала формуватися ще у XVI ст., проте повноцінного розвитку набула вже у XIX ст. завдяки зародженню української літератури як одного з головних чинників формування загальноукраїнського комунікативного простору. Поряд з іншим, визначено теоретичний потенціал історико-релігійної спадщини І. Огієнка та показано, що релігія та церква в певні історичні періоди були важливими чинниками культурного самовизначення усіх верств українського населення. Втім, ментальним осердям культурної самобутності

українців є дохристиянські вірування, які глибоко проникли в мову та обрядову практику українців та визначили їхню етнокультурну самобутність.

Ключові слова: етнорелігійні виміри, теорія історії філософії, національна філософія, народ, народність, етнос, нація, релігія, церква, двовір'я, релігійна культура, колективна пам'ять.

Заинчковская И. П. Этнорелигиозные измерения творческого наследия И. Огиенко. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук (доктора философии) по специальности 09.00.00 – «История философии» (033 – Философия). – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2020.

В диссертационной работе впервые в истории украинской философской мысли раскрыты особенности этнорелигиозной составляющей интеллектуального наследия И. Огиенко, выявлено общую линию научных исследований ученого и показано, что они неизменно оборачиваются вокруг проблем формирования украинской этнокультурной самобытности. Подобная работа интересна и важна прежде всего тем, что в современной украинской социогуманитарной науке, труды И. Огиенко тщательно и всесторонне изучаются, как правило, педагогами, лингвистами, историками, литературоведами, которые часто пользуются описательным методом, иногда дополняя его правилами сбора и издания эпистолярного наследия. Диссертационная работа имеет важное значение для изучения многих аспектов научного наследия И. Огиенко, однако не обладает должным методологическим инструментарием для определения общих интенций научных поисков украинского ученого.

Необходимость разработки целостного видения творческого наследия И. Огиенко стала главной причиной исследования наиболее влиятельных в современной гуманитарной науке теорий истории философии вообще и истории национальной философии в частности. В процессе их анализа было обнаружено возрастание научного интереса к этой проблеме. Он сопровождается постепенным переосмыслением или уточнением существующих теорий истории украинской национальной философии, вследствие чего происходит дополнение существующих теоретико-методологических проектов исследования украинского историко-философского процесса достижениями тех интеллектуалов, чье наследие пока что не получило должного внимания у историков украинской философии, даже несмотря на то, что имеет важное значение для возрождения коллективной памяти украинского народа и развития знаний об историческом прогрессе украинской научной мысли.

Несмотря на кажущуюся разноплановость научного наследия И. Огиенко, все его научные труды неизменно касаются украиноведческой проблематики, сердцевиной которой неизменно оставался вопрос о влиянии языка на процесс формирования этнического и национального единства украинцев.

Познакомившись с теоретическими достижениями своих предшественников, ученый всю свою научную жизнь придерживался убеждения, что язык и прежде всего литературный язык – это один из главных признаков существования отдельного народа. Тем не менее, убеждения И. Огиенко относительно основополагающего значения языка в процессе формирования этнокультурной обособленности сообщества не нашли однозначной поддержки в интеллектуальном дискурсе XX в., что, скорее всего, стало одной из причин обесценивания той части его интеллектуального наследия, которая посвящена процессам формирования коллективного единства.

Более привлекательными для украиноведов и религиоведов оказалась та часть творческого наследия И. Огиенко, которая посвящена проблемам истории религии в Украине и часто сопрягалась с исследованием факторов, повлиявших на формирование национального своеобразия Украинской Церкви. Несмотря на целый ряд критических моментов и противоречий, такой подход прежде всего позволил ученому представить собственное и весьма оригинальное видение процесса формирования этнокультурной самобытности украинского народа.

Ключевые слова: этнорелигиозное измерение, теория истории философии, национальная философия, народ, народность, этнос, нация, религия, церковь, двоеверие, религиозная культура, коллективная память.

Zayinchkivska I. P. Ethno-religious dimensions of I. Ohienko's creative heritage. – Qualifying scientific work as the manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of philosophical sciences (Doctor of Philosophy), specialty 09.00.05 – History of philosophy (033 – Philosophy). – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2020.

The dissertation, for the first time in the history of Ukrainian philosophical thought, has disclosed the peculiarities of the ethnoreligious component of I. Ohienko's intellectual work, has revealed the general line of scientific research of the scientist, and has shown that his scientific inquiry invariably revolved around the problems of establishing the Ukrainian ethnocultural identity. In addition, the paper defines I. Ohienko's vision of the role of language in the process of developing the cultural distinctiveness of Ukrainians, explicates the contradictions of its formation, identified by I. Ohienko, and reveals the importance of the Ukrainian literary language in the process of developing a homogeneous Ukrainian culture. Among other things, the theoretical potential of the historical and religious heritage of I. Ogienko has been determined and it has been shown that religion and the church in certain historical periods were important factors of cultural self-determination of all segments of the Ukrainian population. and defined their ethno-cultural identity.

Key words: ethno-religious dimensions, theory of history of philosophy, national philosophy, people, nationality, ethnos, nation, religion, church, dual beliefs, religious culture, collective memory.